

8. *Масарик Т. Г.* Про етику й алкоголізм / Т. Г. Масарик. – Рогатин, 1929. – 33 с.
  9. Перший український просвітньо-економічний конгрес уладжений Товариством «Просвіта» в сорокалітє засновання у Львові в днях 1 і 2 лютого 1909 року. Протоколи і реферати зредагували д-р І. Брик і д-р М. Коцюба. – Львів: з друкарні наукового Т-ва ім. Т. Шевченка, 1910. – 655 с.
  10. *Раковський І.* За тверезість: Короткий історичний огляд українського протиалкогольного і протинікотининого руху. В 25-ліття Т-ва «Відродження» / І. Раковський. – Львів: Відродження, 1934. – 48 с.
  11. *Сливка Л. В.* Питання антиалкогольного виховання дітей і молоді у діяльності українських громадських товариств Західної України (1919-1939 рр.) / Л. В. Сливка // Педагогічний альманах. – 2010. – № 5. – С. 278-283.
  12. *Савчук Б.* Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у ХІХ – 30-х роках ХХ ст. / Б. Савчук. – Івано-Франківськ, 2001. – 248 с.
  13. *Садовий В.* Антиалкогольні братства, товариства і гуртки та їх роль у боротьбі з пияцтвом на Галичині в ХІХ - першій половині ХХ ст. / В. Садовий. – Дрогобич: ПП «Швидкодрук», 2010. – 88 с.
  14. Статут українського протиалкогольного товариства «Відродження». – Львів, 1929. – 30 с.
  15. *Чайковський А.* Дещо про алкоголь / А. Чайковський. – Львів, 1928. – 22 с.
  16. *Чайковський А.* Алкоголічні образки / А. Чайковський. // Ілюстрований народний календар товариства «Просвіта» на рік звичайний 1906. – Річник 29. – Львів: Просвіта, 1906. – С. 25-27.
  17. *Чайковський А.* Алькоголізм і школа / А. Чайковський. – Рогатин, 1929. – 16 с.
  18. *Шкраб'юк П. В.* «Відродження» // Енциклопедія історії України. – Т. 1 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 533.
- Електронні ресурси:**
19. Европейская база данных Здоровье для всех [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://data.euro.who.int/hfad/shell_ru.html.

РЕЗЮМЕ

РОЛЬ ОБЩЕСТВА «ВОЗРОЖДЕНИЕ» В ДВИЖЕНИИ ЗА ТРЕЗВОСТЬ В ГАЛИЧИНЕ В 1920-1930-х ГОДАХ

Стасив Я. В. (Львов)

Рассмотрена общественно-политическая и просветительская деятельность противоалкогольного общества «Возрождение» в движении за трезвость на западе Украины в 1920-1930-х гг. Показаны основные направления работы общества на украинской и международной аренах по распространению трезвого и здорового образа жизни.

Ключевые слова: общество «Возрождение», трезвость, движение за трезвость, опьяняющие яды, борьба с алкоголем.

SUMMARY

THE ROLE OF THE ASSOCIATION «RENAISSANCE» IN THE SOBRIETY MOVEMENT IN HALYCHYNA IN 1920-1930 YEARS

Ya. Stasiv (Lviv)

The social-political and educational activities of counter-alcohol association «Renaissance» in the sobriety movement in the Western Ukraine has been regarded. The main trends of work connected with the spread of sobriety of the above-mentioned society has been shown.

Keywords: association «Renaissance», sobriety, sobriety movement, intoxicating poison, struggle with alcohol.

УДК 069.8(477.87)

РОЗВИТОК МУЗЕЙНИЦТВА УЖГОРОДА В 1920-1940-х РОКАХ

Панкулич В. В. (Ужгород)

У статті досліджується розвиток музейної справи в Ужгороді з 1920 по 1950 рр. Прослідковано історію музею товариства «Просвіта», Земського музею, становлення Закарпатського краєзнавчого

музею. Досліджуються збереження й розвиток музейних традицій, доля музейних фондів і кадрів.

Ключові слова: археологія, гербарій, експозиція, музей, Підкарпатська Русь, Ужгород, фонд.

В цілому розвиток музейної справи на Підкарпатській Русі у 1920-х рр. стимулювався як прямою зацікавленістю в ній і контролем за нею з боку властей (центральної і місцевої), так і (ще більшою мірою) увагою з боку громадськості та її інституцій. Справа перестала бути турботою виключно ентузіастів і перейшла на державний рівень. Принципово розширилося коло причетних до неї осіб.

9 травня 1920 р. в Ужгороді зусиллями А. Волошина, братів Ю. і М. Бращайків, В. Гаджеги, С. Клочурака, І. Панькевича та інших провідників національного відродження на теренах нинішнього Закарпаття було засноване товариство «Просвіта». На його установчих зборах на пропозицію М. Новаковського були прийняті рішення створити Руський національний музей та обрати музейну комісію. Ці рішення були зафіксовані і в Статуті товариства, який серед напрямків роботи «Просвіти» визначив: закладання бібліотек і музеїв та опіку над існуючими вже й тепер; давання почину до заснування Центрального Національного Музею для цілої області Підкарпатської Русі.

Засновники товариства «Просвіта» знали, яка велика праця стоїть перед ними. Незважаючи на те що тисячолітня неволя завдала тяжких ран простому люду, його необхідно було організувати, забезпечити і просвітити. А насамперед – відродити національне почуття і свідомість, його національну гордість – «про славне минуле, незавидне сьогодення та високе й світле минуле». З приводу цієї мети 20 травня 1920 р. просвітяни обрали музейну і бібліотечну комісію, до складу якої увійшли: Т. Скиба – голова, М. Новаковський – заступник голови, П. Куцин – секретар, І. Панькевич, А. Алискевич – члени комісії. Представником від Головного відділу товариства було призначено вченого-історика В. Гаджегу.

28 червня відбулися перші загальні збори культурного товариства «Руський Національний Музей», на яких були прийняті й передані на затвердження відповідних владних органів статuti нового товариства. На думку головного відділу «Просвіти», «добрий розвиток руського музею вимагає окремого товариства і окремих людей, котрі посвятили би ся виключно тому дьлу».

До цього часу існували лише два крайові музеї – в Мукачеві та Ужгороді. Однак крайовий музей Мукачева займався в основному археологічними знахідками, а ужгородський – лише природописними справами; ні один, ні другий не знаходили спільного порозуміння у справі зібрання старовини. Це завдання й було

поставлене перед членами нового музейного товариства.

Першим кроком у спробі організації музею став «Меморіал музейної та бібліотечної комісії товариства «Просвіта» в Ужгороді для Цивільної управи Підкарпатської Русі в справі заснування Національного Музею», поданий до крайового уряду 25 серпня 1920 р. Меморіал містив такі прохання-вимоги:

1) надати товариству для організації музею і бібліотеки матеріальну допомогу в розмірі 60 тис. чеських крон і визначити приміщення;

2) підтримати ініціативу «Просвіти» у справі виявлення історичних пам'яток у музеях Відня й Будапешта, вивезених із Підкарпатської Русі, та посприяти в поверненні їх на батьківщину;

3) заборонити розкрадання та вивезення за межі краю експонатів музею ім. Т. Легоцього в Мукачеві.

Одночасно «Просвіта» акцентувала увагу місцевого та столичного урядів на необхідності припинити руйнування старих дерев'яних церков у випадках забудови новими і запровадити їх консервацію.

Влітку 1920 р. музейна комісія звернулася до патріотів рідної культури, «щоб всілякі твори..., історичні пам'ятки, старовину, книги і видання, що мають наукове і всестороннє вивчення Підкарпатської Русі, загаяли на адресу: п. Теофан Скиба, монастир оо. Василіан в Ужгороді», тобто на адресу голови комісії. Активна подвижницька робота товариства у збиранні пам'яток з історії письма, старовинних речей, предметів побуту швидко дала свої результати. музейно-бібліотечна комісія свідомо взяла на себе зобов'язання зібрати та створити єдину цілісну скарбницю науки, знання і національного багатства Підкарпатської Русі, «одвалити тяжке каміня і заповори, якими через тисяч лет ворог затыкав джерело нашої родної культури» [30, с. 34].

Було акцентовано увагу на збиранні пам'яток з історії письма, старовинних речей, предметів побуту. На 1924 р. просвітянами було зібрано 57 рукописів, 113 стародруків, понад 400 фотографій з історії краю, 18 керамічних старовинних пам'яток, монети, 38 церковних предметів, іконостас XVIII ст. у стилі бароко, 10 моделей господарств на Підкарпатській Русі, 8 предметів побуту вівчарів, 2 комплекти одягу з Гуцульщини та околиць Хуста, 155 видів мінералів. Багата колекція народних вишивок краю, зібрана разом з органами освіти, з успіхом експонувалася в 1924 р. у Празі на виставці «Життя і мистецтво Підкарпатської Русі».

З одного боку, комісія забезпечувала внутрішню організацію згідно із затвердженим положенням, призначала кореспондентів; з іншого – розсилала серед спільноти різного роду повідомлення, надсилала прохання до уряду. Іншими словами, робила все, що могло би посприяти створенню музею та бібліотеки. З огляду на значні міжнародні зміни комісія звернулася до членів міністерства закордонних справ із проханням призначити з-поміж учених підкарпатських русинів трьох осіб до ліквідаційної комісії в Пешті та Відні з метою забезпечити повернення старих актів, документів, наукових праць, що були забрані з Підкарпатської Русі до архівів, музеїв та бібліотек Пешта й Відня.

У 1928 р. було збудовано Народний Дім «Просвіти». Майже цілий другий поверх – фронтальний високий зал 17 на 8,5 м, а також дві бічні менші кімнати – було відведено під музей. З відкриттям Народного Дому зібрані експонати були розміщені в музеї товариства «Просвіта» у приміщенні Народного Дому. Музей складався з таких відділів:

- 1) етнографічного (одяг, моделі, вишивки, матеріальна культура);
- 2) церковного (іконопис, різьблення, одяг, чаші);
- 3) археологічного (розкопки бронзи);
- 4) нумізматичного (зібрання монет);
- 5) керамічного (кераміка стара й нова);
- 6) фотографій дерев'яної архітектури;
- 7) рукописів (пергаменти та папери з XVI ст.);
- 8) природничого (мінерали Підкарпатської Русі, які зібрав професор Рудницький).

Всього на 1928 р. музей «Просвіти» нараховував 1089 інвентарних одиниць. Важким тягарем музейно-бібліотечної комісії була трагічна доля музею ім. Т. Легоцького в Мукачеві, якому краєзнавець присвятив все своє нелегке життя, всю свою високу культуру; до цього слід додати, що збір експонатів для цього музею потребував від ученого чималих матеріальних затрат. Навесні 1915 р., перед смертю, Т. Легоцький звернувся до своєї родини з останнім проханням, щоб вони улюблену справу всього його життя – музей у Мукачеві – віддали в суспільне користування. Однак у повоєнні роки музейне товариство, створене в 1907 р., розпалося, а нумізматичну частину дорогоцінної колекції було вивезено до Братислави.

Розслідуючи подальшу долю безцінного зібрання та відслідковуючи справу на місці, в Мукачеві, музейно-бібліотечна комісія разом з іншими членами товариства «Просвіта» звернулася до уряду з питанням збереження цілісності музейної колекції.

Водночас завдячуючи працям І. Паньке-

вича, о. каноніка Шуби, о. Мустияновича, проф. Митровича, о. Такача, о. Волошина, учителя Грицуляка, о. Желтвая та багатьох-багатьох інших було зібрано неймовірну кількість старовинних рукописів та актів з історії краю.

Це багате рукописне зібрання просвітянського музею послугувало підвалиною для написання фундаментальної роботи І. Панькевича «Покрайні записи» та ряду інших джерелознавчих праць.

28 червня 1930 р. відбулися установчі збори нового культурного товариства «Руський Національний музей», на якому прийнято його статут. Тимчасову управу очолив канонік Василь Гаджега, його заступником стала Маргарита Брашайко, секретарем – Іван Панькевич, касиром – Ольга Волошин, завгоспом – М. Новаківський, членами – Йосип Бокшай і канонік Олександр Стойка, заступниками членів – Олексій Іванчо, Костянтин Медвідь і Дмитро Німчук [22, с. 123].

Товариство заклиало «кожного русина» вступати до його лав. Членами товариства могли бути особи «руської національності» від 24 років, які сплачували вступний внесок 20 крон і щорічний 30 крон, а також робили пожертви по 10 крон на рік. Крім того, в обов'язки членів входило поповнювати музей експонатами [22, с. 124].

Після встановлення на Закарпатті радянської влади експонати музею «Просвіти» були передані до Закарпатського краєзнавчого музею, створеного в 1948 р. за ініціативи краєзнавця П. Сови, літератора П. Лінтура, письменника та археолога Ф. Потушняка, археолога К. Берняковича. Очевидець тих подій Володимир Гошовський згадує просвітянський музей так: «Музей «Просвіти», крім колекцій народного одягу, предметів матеріальної культури, макетів сільських хат та церков, мав великий історичний архів, колекції рукописних матеріалів та книг. З музею «Просвіти» у Закарпатський музей з самого початку його існування потрапили згадувані макети хат та церков, а також старовинне (XVII-XVIII ст.) рало, яке багато років прикрашало етнографічну експозицію».

Хоча діяльність просвітянського музею ще не досягла того вражаючого розмаху, яким відзначився пізніше створений Етнографічний музей, проте це був перший у краї музей, спрямований на утвердження української національної політики пам'яті, на конструювання української національної самосвідомості та ідентичності закарпатських русинів.

Характерно, що не надто численна на початку 1920-х рр. місцева орієнтована на Україну інтелігенція спромоглася самостійно повторити в нових умовах той шлях, який торували за два-три десятиліття до того місцеві

представники титульної тоді угорської нації на чолі з Т. Легоцьким. Це вже була реальна, не на словах, а на ділі демонстрація того, що «і ми в Європі». Використавши досвід своїх земляків-попередників із Мукачева, ужгородські просвітяни започаткували музей нового типу, спрямований у кінцевому підсумку на кристалізацію місцевого українського етносу шляхом активізації його історичної пам'яті.

Успіхи просвітянського музею спонукали власті заснувати в 1929 р. в Ужгороді і Земський музей [21, с. 469]. Ось що писала ужгородська щотижнева газета «Русская Земля», яка виходила щочетверга, з приводу вибору міста для розміщення музею: «Дуже часто Ужгород і Мукачєво сперечаються між собою. Ужгород став головним містом, вигравши суперечку, проте непорозуміння виникають усе нові і нові. Уже повідомлялося про організацію і побудову Земського музею в Мукачєві. Та в силу звички захотілося людям сперечатися далі й почали вони вимагати, аби музей був не в Мукачєві, а в Ужгороді. Ось що пише «Вісник Чехословацького Землеробського музею»: «Наше товариство для заснування музею на Підкарпатській Русі зіткнулося в цій роботі зі старим музейним товариством Легоцького в Мукачєві. Збільшилася тим самим кількість суперечок щодо компетенції. Як показує досвід, і тут рішення не буде на користь самої справи, оскільки жодне місто не передасть в інше речі зі свого музею». Життя в нас таке: замість роботи – суперечки. Двоє сперечаються, а третього звинувачують у своїх невдачах» [23].

На відміну від музею ім. Т. Легоцького ужгородський музей не мав настільки гострих проблем із приміщенням. Справа в тому, що в 1934-1936 рр. в Ужгороді за проектом і під наглядом видатного чеського архітектора, батька чехословацького конструктивізму А. Крупки споруджувався величезний будинок Земського уряду. У приміщеннях колишнього жупанату, які тепер вивільнялися, цілком природно було розмістити регіональний музей. Так і сталося. У 1933 р. кілька кімнат жупанату віддали під Земський музей, в якому зберігалися, головним чином, експонати, що стосувалися природи, господарства, етнографії Підкарпатської Русі.

В рамках відзначення в Ужгороді головного тоді державного свята Дня Свободи (річниці проголошення ЧСР) 28 жовтня 1934 р. і було офіційно відкрито Музей Підкарпатської Русі. Першим почесним відвідувачем став заступник міністра закордонних справ Чехословаччини К. Крофта. Після відкриття музею він прочитав у приміщенні жупанату лекцію «28 жовтня і Підкарпатська Русь». К. Крофта зробив стислий виклад крайової історії і визнав, що «упродовж історії майже ніяких прямих взаємин між чехами і

карпаторосами не було, і 28 жовтня 1918 р. у Празі ще ніхто не думав, що Підкарпатська Русь стане частиною республіки. Але політична ситуація зробила приєднання історичною необхідністю. Подальша доля Підкарпатської Русі визначається словами міністра Бенеша: долю Підкарпатської Русі розв'язано на тисячу років» [18].

Музей при Ужгородській гімназії мав природознавчий характер. Ним завідував Олександр Грабар. О. Грабар народився 17 серпня 1883 р. в Будапешті. Через деякий час родина переїхала до Ужгорода, де хлопець навчався в Ужгородській королівській католицькій гімназії ім. Другетів. У 1906 р. він закінчив філософський факультет Будапештського університету з дипломом вчителя природознавства і географії. Ще будучи гімназистом, почав збирати колекцію пташиних чучел. У 1903 р. опублікував першу свою статтю «Про гніздування уральської сови в нашій батьківщині» у журналі «Природознавчий вісник»; тоді ж його було обрано членом-кореспондентом Угорського королівського природознавчого товариства. Через рік у тому ж журналі вийшла його 20-сторінкова стаття «Іжа і тіло наших хижих птахів», оформлена авторськими рисунками. По закінченні університету О. Грабар учителював у Сечовцях (нині Словаччина), деякий час виховував дітей відомого орнітолога Дьордя Олмаші у Бренштайні (Австрія). В його таксидермічній майстерні молодий дослідник розширив свої знання з орнітології, вдосконалив навички виготовлення чучел. У 1910 р. повернувся до Ужгорода, з 1911 р. продовжив педагогічну діяльність у рідній гімназії. З 1925 р. очолив її музей [15].

Після закриття Ужгородської гімназії (наприкінці 1944 р.) О. Грабар був призначений директором міського музею (колишнього Земського музею). Через рік він став заступником директора Народного музею Закарпатської України, а згодом – завідувачем краєзнавчого (природничого) відділу, пропрацювавши на цій посаді до самої смерті в 1959 р.

Діяльність Земського музею в Ужгороді і гімназійних музеїв додала нових яскравих сторінок до історії пам'яткоохоронної справи краю, але відсутність у цих музеїв такого потужного імпульсу, який було свого часу надано музейній справі у Мукачєві Т. Легоцьким (ще до відкриття публічного музею як такого), стримувала розвиток нових закладів. Вони залишалися в тіні музею Т. Легоцького, але при цьому відіграли свою помітну роль у поширенні музейної практики, пропаганді її серед ширших верств населення.

Та восени 1938 р. Чехословаччина

переживала критичну фазу своєї історії. Першим випробуванням для закарпатського музейництва напередодні Другої світової війни став Віденський арбітраж 2 листопада 1938 р., відповідно до якого, зокрема, Ужгород і Мукачєво переходили до складу Угорщини. В результаті цього основні чехословацькі й українські установи з цих двох найбільших міст Підкарпаття евакуйовувалися до інших населених пунктів [5].

Зібрання Ужгородського музею в листопаді 1938 р. було евакуйоване в село Кам'яницю. Наприкінці березня 1939 р. його повернуто в Ужгород, але внаслідок цих перевезень чимало експонатів було втрачено. Під час окупації краю фашистською Угорщиною (1939-1944) музейна справа, по суті, цілком занепала, хоча в Мукачєві та Ужгороді формально продовжували функціонувати відповідно історичний та етнографічний музеї. Розташовані ці музеї були в невеликих, мало-придатних приміщеннях, але в них зберігалися рідкісні цінні експонати.

Дещо покращилася ситуація у зв'язку з розгортанням в Ужгороді роботи «Підкарпатського общества наук» (далі – ПОН), заснованого 26 січня 1941 р. у складі 27 членів (14 місцевих і 13 із Будапешта), об'єднаних у три секції: наукову, художньо-етнографічну і мовно-літературну. Зокрема, у науковій секції ПОН із самого початку були членами три місцеві діячі, які проводили активну археологічну, музейницьку та пам'яткоохоронну діяльність: Петро Сова, Елемир Затлукал та Євген (Енев) Затлукал.

Й. Янкович і далі працював на ниві збереження пам'яток минулого, впорядкувавши усі фонди музею та поповнюючи музейну експозицію предметами з власних розкопок – зібрання колекції на той час налічувало близько 7 тис. предметів. До нього входили також архіви так званих п'яти королівських міст – Хуста, Вишкова, Тячева, Довгого Поля і Мараморощ-Сигота.

Музеєві довелося переорієнтовуватися на прийняті в Угорщині стандарти археологічної і пам'яткоохоронної діяльності [7]. Окремі відомства спробували повернути собі передані колись до музею цінні речі [6]. Те ж саме стосувалося картин [8].

Черговим ударом по закарпатському музейництву стали бойові дії на території області в 1944 р. та передуюче їм розграбування краю готтівськими та гітлерівськими окупантами.

З приходом радянської влади «буржуазного інтелігента» Й. Янковича в 1945 р. було усунуто з посади, а на його місце призначено письменника Йосипа Жупана. У біографії останнього це був проміжний і багато в чому випадковий епізод. Він народився

22 червня 1904 р. в с. Бородівці під Мукачєвом у багатодітній сім'ї сільського вчителя. Закінчив Ужгородську гімназію, а в 1924 р. – Мукачівську вчительську семінарію. Потім вчителював у селах Куштановиці, Пацканьові, Підгорянах, Росвигові, Полянні. При цьому він поєднував педагогічну діяльність із культурно-просвітницькою, а саме керував сільськими та учнівськими хорами, драмгуртком, струнним оркестром, підтримував зв'язок із Мукачівським робітничим клубом. Й. Жупан належав до москвофільських кіл, контактував із російськими емігрантами, яких не бракувало на Підкарпатті, писав російською мовою.

Звичайно, нову владу не влаштувала кандидатура Й. Янковича на посаду директора музею. Тому 20 листопада 1945 р. завідувач відділом позашкільної освіти Зозуляк видав адресований Й. Янковичу наказ: «Увольняю Вас веденням мукачєвського музею ім. Легоцького и приказываю Вам немедленно передать ключи от упомянутого музея гражданину Смужанице Андрею Ивановичу, уч. сем. в Мукачєве, а также всё имущество музея по инвентарному списку» [12].

Натомість Й. Жупан був лояльним до нової влади, в якій вбачав запоруку відродження рідного краю. Ще в 1940 р. він разом зі своїм товаришем їздив до Будапешта в радянське консульство проситися емігрувати до СРСР. Аби засвідчити, що він не угорський агент, передав дипломатам шкільну карту краю, взяту від директора школи рідного села, на якій Й. Жупан позначив військові об'єкти так званої лінії Арпада. Дипломати подякували за карту, але порадили лишатися вдома, оскільки СРСР потребував там своїх підпільників. Повернувшись додому, Й. Жупан створив невелику розвідувальну групу, куди залучив рідного брата Василя, котрий учителював у Скотарському і міг тримати в полі зору район аж до гірських перевалів. До групи було залучено також Г. Янковича, М. Фельбабу, Л. Мансветова, М. Крилова. Сам Й. Жупан потрапив під підозру властей через свої поїздки до Будапешта, і після вступу Угорщини у війну проти СРСР його перемістили вглиб королівства. Інші підпільники згодом були арештовані і розстріляні 25 квітня 1944 р. В одному зі своїх оповідань «Вы ответите» Й. Жупан художньо відтворив усі ці події.

Отож, головним міркуванням нових властей при кадровому призначенні була цілковита лояльність нового директора. Що ж до фахової підготовки, то нічого в попередній біографії Й. Жупана не стимулювало його інтерес до музейницької діяльності. Багато музейних експонатів саме в цей час було втрачено. Натомість тоді до фондів музею потрапили возз'єднавчі документи [9]. З

установленням радянської влади на Закарпатті розпочалася трансформація всього гуманітарного сектору відповідно до канонів марксистсько-ленінської ідеології.

Ще 20 червня 1945 р. Народна Рада Закарпатської України (далі – НРЗУ) прийняла постанову про відкриття в Ужгороді Народного музею Закарпатської України. Ще однією постановою НРЗУ № 2422 від 23 червня 1945 р. під музей було виділено будинок по вул. Горького, 3 (нині пл. Жупанатська, 3). Народний комітет Ужгорода мав відремонтувати приміщення і перенести до нього експонати з колишнього Дому товариства ім. О. Духновича (нині це будинок національно-культурних товариств на Православній набережній, 21) [10].

До створення музею мали долучитися народні комітети краю, оскільки робота в музеї прирівнювалася до державної служби [11]. Найперше зібрання експонатів Закарпатського краєзнавчого музею сформовано із фондів Земського музею, музеїв товариства «Просвіта», товариства ім. О. Духновича, Ужгородської гімназії та Державного музею ім. Т. Легоцького, які були новою владою ліквідовані. За три дні після постанови про створення Народного музею за ним закріпили одну з найкращих будівель Ужгорода – жупанат, де нині розмістився Художній музей. Й. Янковичу, котрий завідував Мукачівським музеєм, було наказано провести повну інвентаризацію експонатів і майна, які надбав зачинатель, «хресний батько» музейної справи Закарпаття Тивадор Легоцький. Збірку мали окремим вагоном перевезти з Мукачева в Ужгород.

Завершилася ліквідація Мукачівського музею в 1950 р., щодо передачі його збірки до Закарпатського державного краєзнавчого музею була навіть окрема постанова Ради Міністрів України. До Народного музею передали також усі історичні цінності з маєтку родини барона Перені з Виноградова. Збереглися дуже цікаві й детальні документи про господарювання сім'ї; маємо навіть записи, скажімо, кому, на скільки часу й на яких умовах надавався в оренду... самогонний апарат. Окремими зверненнями обласної влади народні комітети, а також освітян зі школярами було зобов'язано збирати для закладу експонати. А згодом, у 1950-60-ті рр., за постановами уряду СРСР на Закарпаття надійшло чимало реліквій від інших музеїв з усієї країни – Дніпропетровського (65 експонатів), Архангельського (54), Ленінградського артилерійського (60) тощо.

На перше півріччя 1946 р. колекція вже нараховувала 5100 експонатів. Першу експозицію відкрили в 1946 р., і на це в ті голодні післявоєнні роки з республіканського бюджету було виділено 451 895 крб. За два місяці колекцію побачили понад 2 тис.

відвідувачів. Тоді ж було затверджено штатний розпис на 17 працівників, а постанова Ради Міністрів УРСР та ЦК КП(б)У від 1 червня 1946 р. про реорганізацію мережі музеїв і зміну назви закладу містила доручення обласній владі виділити під музей приміщення Ужгородського замку. Ця ж постанова визначала роботу музейних працівників як державну службу, з відповідними преференціями й рівнем зарплати. Такий статус зберігався приблизно до 1950-х років.

Довоєнні музеї створювалися громадськими організаціями за ініціативою окремих ентузіастів і діяли винятково на громадських засадах. А тому заснований у 1945 р. Народний музей Закарпатської України в історичному плані є першим державним музейним закладом краю, якому згідно з постановою Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У від 1 червня 1946 р. надавався статус музею республіканського значення II категорії. У новостворений Народний музей були передані експонати колишнього Ужгородського земського музею, заснованого в 1929 р., які лише частково збереглися під час війни, та експонати музею товариства «Просвіта», створеного в 1920 р. Згодом музей також успадкував експонати колишніх шкільних, приватних музеїв і музейних кімнат. Для розміщення його експозицій було відведено 17 приміщень у будівлі колишнього комітатського управління (пл. Жупанатська, 3).

Першим директором Закарпатського краєзнавчого музею став Іван Гаврилович Коломієць, який і приймав на баланс експонати з дорадянських музеїв краю. Народився він у 1903 р. у Нікольську (тепер Уссурийськ) на Далекому Сході в родині селян-переселенців із Чернігівщини. Почавши трудову біографію в рідному місті, в 1923 р. він перебрався до Києва, де працював на заводі «Більшовик», потім служив в армії, після чого працював у профспілкових, радянських і партійних органах. У 1935 р. закінчив історичний факультет Дніпропетровського університету. Здобувши диплом, вчився там же в аспірантурі й одночасно очолював партком ВНЗ. В 1936-1937 рр. був заступником з наукової роботи директора Дніпропетровського історичного музею. У 1937 р. був репресований, але через два роки реабілітований із поверненням на попереднє місце роботи. В 1939-1941 рр. – старший викладач кафедри основ марксизму-ленінізму Дніпропетровського гірничого інституту. В 1941-1945 рр. воював на посадах інструктора політвідділу дивізії, комісара полку, замполіта військової частини. У 1945 р. ЦК КП(б)У направив його на Закарпаття директором музею.

Отже, з усіх радянських кадрів, які були тоді в краї, І. Коломієць мав бодай мінімальний досвід керівної роботи в музейній сфері.

Щоправда, пробув на цій роботі він недовго. Вже з вересня 1946 р. він був завідувачем кафедри загальної історії Ужгородського університету, а у травні-жовтні 1947 р. одночасно й виконуючим обов'язки декана історичного факультету. З вересня 1948 р. І. Коломієць працював уже в Томському університеті, де також завідував кафедрою. Він помер 24 вересня 1962 р.

Проте завідування Закарпатським краєзнавчим музеєм таки стало переломним моментом у науковій біографії І. Коломієця. У Томську ним написано 5 великих праць з історії Закарпаття – 4 окремі книжки та одна велика стаття у науковому збірнику. Ще одну невелику статтю було опубліковано в Ужгороді, але вже після його від'їзду.

П. Магочі назвав І. Коломієця «Покровським підкарпатської історіографії» і дав йому дошкульну, хай не цілком справедливу, але яскраву характеристику: «У своєму викладі він малює історичне полотно чорним і білим, ділить усіх на злих і добрих, «наших» і «чужих». До першої категорії належав народ, підкарпатські маси і представник їхньої культури – православна церква. До другої категорії – угорський феодальний режим з його землевласниками і мадяризована руська буржуазія, зокрема уніатська церква і її лідери, що як «лакеї» Ватикану духовно й матеріально гнобили місцеве населення. Коломієць згодом критикували за його спрощений підхід і негнучку концепцію» [20, с. 158].

Саме таким спрощено-негнучким був і підхід до формування музейної експозиції. Етнолог-музикознавець В. Гошовський, який у 1946 р. працював під началом І. Коломієця, так згадує про нього: «Коломієць був високою, худорлявою людиною з малою (пропорційно до фігури) головою на довгій шийі. Коли говорив, ніколи не дивився у вічі, а кудись у далину над головою співбесідника. Він був по-військовому строгою людиною, безапеляційною, безкомпромісною, я б навіть сказав – жорстокою й нелюдяною. Він увесь час, на протязі цілого року, ходив у військовій формі та шинелі (без погонів) і тільки тоді, коли влаштувався в університет... уперше одягнув костюм. І в той же час, як не дивно, він любив малих дітей. Спочатку мешкав у музеї і проводив, як мені тоді здавалось, аскетичний спосіб життя: був самітним, сам собі готував скромну їжу, спав на вузькому залізному ліжку, прикритому шинеллю, жінок в його товаристві я не бачив. Згодом приїхала до нього його дружина з хлопчиком...» [4, с. 71].

На захист І. Коломієця можна сказати хіба що те, що такий підхід не був якоюсь його власною індивідуальною забаганкою. На Ужгород просто було перенесено рідний йому досвід Дніпропетровська зразка 1936-1937 рр.,

коли в УРСР тривало нищення української культури і зокрема музейної традиції. Тому «біля дерев'яного рала XVII ст. мала бути ще фотографія сучасного трактора з плугом, щоби всім була ясна перевага соціалізму над феодалізмом і капіталізмом. Біля дерев'яної коліски мала бути картина художника Розенберга, зображаючи важку долю жінки – тоді, а також фото веселих дітей у держаслах – тепер. І ще повна стіна цитат класиків нашої ідеології» [4, с. 73].

Закарпатський музей закупив археологічну колекцію братів Затлукалів, яка налічувала кілька тисяч одиниць зберігання – від кам'яного віку до середньовіччя. Перші експонати надійшли до Ужгорода ще навесні 1946 р. Це, зокрема, керамічні посудини зі Станова, залізні та глиняні вироби з Галіш-Ловачки тощо [19].

Приміщення Народного музею в колишньому жупанаті налічувало 17 кімнат, з яких 10 відводилися під виставкові. Найпершу експозицію відкрито влітку 1946 р. [14].

Саме І. Коломієць поставив питання про необхідність створення на базі Ужгородського замку цілого музейного містечка, а на прилеглій до нього території – етнографічного музею і ботанічного саду. Отже, до замку пропонувалося перенести історичний музей [25, с. 12].

За свідченням В. Гошовського, Закарпатський краєзнавчий музей успадкував від Етнографічного музею «декілька добротних вітрин для експозиції, трохи меблів, декілька альбомів великого формату зі зразками народних вишивок з цілого Закарпаття та біля десяти зашкленних ящиків з перегородками, в яких було розміщено понад 300 писанок.. Хто вкрав інші експонати під час окупації або війни, встановити не вдалось» [4, с. 71].

Парадоксально, але за таких умов над писанками ще й нависла певна загроза ідеологічного характеру. Вони розцінювалися як «предмети релігійної пропаганди» і могли бути знищені. Тому В. Гошовський розробив спеціальні бланки для інвентаризації і наукового опису писанок, а науковий співробітник Микола Поратунський сфотографував кожне яйце з кількох боків.

На середину 1946 р. музейні фонди вже налічували 5100 експонатів, з них археологічних було 400, краєзнавчих (природничих) – 800, етнографічних – 700, народного мистецтва – 2700, історичних – 500.

Влітку 1946 р. Янош Пастор, співробітник Мукачівського історико-археологічного музею (колишнього музею Легоцького), подарував ужгородському музею кам'яні та глиняні вироби з Малої Гори та речі з поховань залізного віку, досліджених ним на г. Жорнина в околицях Мукачева [19, с. 33].

18 серпня 1946 р. краєзнавчий відділ музею, яким керував О. Грабар, відкрив виставку «Природні багатства, флора і фауна Закарпаття». Художнє оформлення експозиції здійснив запрошений театральний художник Шамето. Він же оформив і історичний відділ Закарпатського краєзнавчого музею – в основному портретами вождів і метровим фанерним зображенням ордену Перемоги. У центрі залу стояла виборча кабінка, яка нагадувала про перші на Закарпатті радянські вибори 1946 р. Згідно з планом І. Коломійця порожні зали замку стали заповнюватися експонатами «соціалістичного будівництва на Закарпатті». Причому «коли поступали в музей нові швейні і трикотажні вироби, то старі по акту списувались і загадково зникали» [4, с. 72].

На посаді директора музею І. Коломієць перебував до листопада 1946 р. Другим директором став П. Сова [25, с. 11].

Для покращення роботи музею у 1947 р. було переміщено до Ужгородського замку XIII-XVIII століть, де історія та архітектура немовби об'єдналися в єдине ціле. У перші ж повоєнні роки було відкрито окружний музей у Севлюші та археологічний – в Мукачеві. Перевезення майна і колекцій із жупанату до замку здійснювалося з 25 березня по 3 квітня 1947 р. [13].

З 35 кімнат замку під експозицію було відведено 23 кімнати загальною площею 1856 м². Аби наповнити нові, значно більші, ніж у жупанаті, виставкові площі, Закарпатський краєзнавчий музей розпочав «вимушений обставинами збір автентичних музейних експонатів» [4, с. 72]. Музей відкрився для відвідувачів на початку 1948 р.

З музею Легоцького до природничого відділу Закарпатського краєзнавчого музею надійшли палеонтологічні експонати. Це відбитки амонітів, морських їжаків, кістки та зуби мамонта, гігантського оленя, печерного ведмеда, гієни та інших вимерлих тварин [2, с. 26]. Упродовж 1949-1950 р. до Ужгорода було передано всю археологічну колекцію колишнього музею Легоцького, в тому числі її ядро – старожитності, зібрані самим Т. Легоцьким [19, с. 33]. Вона включала матеріали, значення яких виходить за межі не тільки області, а й України – скарби бронзового віку й кельтські речі з опіуму Лвачка [24, с. 19].

Восени 1947 р. відділ археології Закарпатського краєзнавчого музею очолив спеціально відряджений сюди фахівець Костянтин Бернякович (1919-1983). Народився він у Петрограді, там же отримав вищу освіту. Війну завершив із трьома медалями та орденом. У 1945-1947 рр. був науковим працівником Ленінградського відділення Інституту історії матеріальної культури (згодом він дістав назву

Інституту археології АН СРСР). В Ужгороді К. Бернякович у 1947-1952 рр. очолював відділ історії Закарпатського краєзнавчого музею, а в 1952-1955 рр. був заступником директора музею з наукової роботи, після чого перейшов до Львівського історичного музею, а ще за кілька років повернувся до Ленінграда, де працював у різних музеях. Це був перший археолог із радянським дипломом (представник ленінградської археологічної школи), який працював на Закарпатті, більше того – фактично очолював тут археологічну справу.

Вже в 1948 р. К. Бернякович розпочав картографування і дослідження археологічних пам'яток Закарпаття. Саме ознайомлення з експонатами, які надійшли з мукачівського музею Легоцького, спонукали К. Берняковича насамперед розгорнути розкопки на багатшаровому поселенні на Малій Горі в Мукачеві та на курганному могильнику римського часу в Ізі. Ці розкопки проводилися разом із Маркіяном Смішком і Федором Потушняком. Наприкінці 1948 р. К. Бернякович і П. Сова почали реставраційні роботи у внутрішньому дворі Ужгородському замку, які тривали до весни 1949 р. Восени 1949 р. група львівських археологів за участю К. Берняковича здійснила розкопки відомого курганного могильника ранньозалізного часу в Білках. На той час музей мав три відділи: археологічний, історичний і краєзнавчий, ними завідували відповідно К. І. Стрипський, Е. І. Керекеш та Ю. Й. Янкович.

К. Стрипський у дорадянський час був нотаріусом, володів багатьма мовами, тому впродовж цілого 1946 р. займався в основному перекладом для І. Коломійця різноманітних історичних джерел; останній, у свою чергу, майже безвихідно сидів у кабінеті й писав на основі перекладеного марксистську версію історії Закарпаття [4, с. 72].

У 1950 р. постановою Ради Міністрів УРСР № 161 експонати музею Легоцького було передано до Ужгорода. До фондів Закарпатського краєзнавчого музею потрапило чимало старих природничих колекцій. Унікальна таксидермічна колекція стала основою Зоологічного музею УжНУ. Документація старих закарпатських музеїв потрапила до ДАЗО.

Як вже було зазначено, ще перший директор Народного музею І. Коломієць у 1946 р. порушував питання про перетворення на музейний комплекс уїєї Замкової гори в Ужгороді. Пізніше ця ідея за підтримки сина славетного хірурга Олександра Фединця й голови облвиконкому Василя Русина, який був її основною рушійною силою, навіть почала втілюватися. У 1973-74 рр. для цього відселили одну з родин з вулиці Підградської, яка була найстарішим неперушеним шматочком

Ужгорода. За задумом ця вулиця, парк ім. Горького (нині Підзамковий парк), де колись були мисливські угіддя власників замку, а також зоологічний музей університету й ботанічний сад повинні були бути включені до складу історичного музейного містечка. Однак В. Русина, особисті стосунки якого зі словацькими друзями, зокрема Людвігом Свободою, не відповідали лінії ЦК, перевели в Київ, і ідея створення музейного комплексу поступово загальмувалася.

У 1946 р. керівником закладу став легендарний Петро Сова – перший заступник голови Народної ради Закарпатської України. Він сам багато їздив Закарпаттям – на велосипеді, попутним транспортом – з метою збору матеріалів. П. Сова видав перший путівник музеєм і буквально гризся з обласною владою, щоб заклад переселити в замок. У січні 1947 р. він поскаржився з листом заступнику голови Ради Міністрів УРСР, і лише тоді справа перевезення майна й колекцій музею в Ужгородський замок зрушила з мертвої точки. У лютому 1947 р. було навіть визначено балансову вартість замку – 6 781 500 крб. П. Сова домогся виділення на ремонт будівель 123 тис. крб. Завдяки йому у дворіку фортеці з'явилася пам'ятка ливарного мистецтва Закарпаття – скульптура Геракла (1842 р.), відлита на залізоливарному заводі у Т. Реметах, а згодом і скульптури «Гермес відпочиває» та орла «Турула», який спершу прикрашав внутрішній дворик фортеці.

У 1946 р. дирекції музею було надано право в межах затвердженого бюджету витратити кошти на придбання історичних експонатів, документів, унікальних речей і музейного обладнання. Завдяки цьому тільки у другому кварталі того ж року було придбано й зібрано понад 800 експонатів – зокрема понад 150 археологічних пам'яток епохи залізного віку краю, унікальні зразки меблів XVII ст., особисті речі партизанів тощо.

На культуру завжди бракувало грошей, але якщо порівнювати сучасне фінансування музейної справи з фінансуванням радянського періоду, та ще й з огляду на тодішній курс долара, можна сказати, що тільки на закупівлю робіт закарпатських художників виділялися десятки тисяч доларів щороку. Деякі речі робили члени Художфонду, Спілки художників на замовлення музею, багато дарували самі майстри пензля. Так вдалося створити колекції А. Ерделі, Й. Бокшая та інших митців, тепер уже класиків закарпатського живопису. З огляду на це постало питання про відокремлення Художнього музею, а відтак і надання йому самостійного статусу. До слова, стаття витрат на закупівлю фондів існує й нині, але... за останні 20 років на це не було виділено ні копійки.

Радянська цензура «скоротила» в експозиціях історію та етнографію до 30%. З початком 1950 р. музей дістав майже сучасну назву – Закарпатський державний краєзнавчий музей. Але в цей час тотального характеру почала набувати й радянська цензура. При музеї створили науково-методичну раду, яка складалася не тільки з наукових кадрів музею та викладачів університету; так, очолив раду заступник секретаря відділу пропаганди Закарпатського обкому КП(б)У М. Назаренко. 21 жовтня 1951 р. Рада Міністрів України окремою постановою «порадила» всім музеям не захоплюватися «старовиною», а більше уваги звертати на висвітлення діяльності партії, уряду, історії Радянської держави. Через незламність і любов до своєї справи позбувся керівної посади П. Сова. Навіть у 1980-х рр., хоча й за неофіційною вказівкою, 70% експозиції повинні були відображати радянський період, і лише 30% – історію, природу тощо. Це була буквально наруга над науковцями та історією – будувати експозицію переважно з виробів місцевих підприємств.

Важливу роль у культурному житті краю відігравав і продовжує відігравати Закарпатський художній музей, заснований у 1945 р. згідно з постановою Ради Народних Комісарів УРСР та ЦК КП(б)У від 2 листопада 1945 р. Основу музейної колекції становили експонати націоналізованої Земської картинної галереї, яка складалася головним чином із творів чеських, словацьких та угорських художників кінця XIX - початку XX століть. У музейному зібранні були представлені окремі тематичні колекції: російський і західноєвропейський фарфор, вітчизняні набивні тканини, східні килими. Музейна колекція з кожним разом поповнювалася за рахунок систематичних надходжень із державних фондів у вигляді окремих подарунків – із центральних художніх музеїв Москви, Ленінграда, Одеси, Києва, Харкова, а також шляхом державних закупівель творів з художніх виставок та приватних зібрань.

Перші палеоботанічні зразки надійшли до Закарпатського краєзнавчого музею з колекцій Мукачівського історико-краєзнавчого музею, але вже в 1951 р. Їх Т. Легоцький збирав у різних місцевостях Закарпаття: на горі Дерекосег (околиці Берегова), Павловій горі (Мукачєво), Куштановиці [1, с. 116].

Постає питання, звідки надійшли до Закарпатського краєзнавчого музею гербарні листи Л. Вагнера і Ш. Магочі-Дітца, виявлені в музеї одночасно з листами І. Лаудона? Лайош Вагнер (1815-1888) народився на Рахівщині, освіту здобув у Сиготі й Кошицях. Працював у структурах гірничого та лісового відомства в Марамороському комітаті. Рослини збирав з дитинства, разом із батьком-лісником

неодноразово подорожував Чорногорським масивом. На його честь названо одну з ендемічних рослин Карпат – фітеум Вагнера. За 50 років він зібрав близько 40 тис. гербарних листів, більшість з яких зберігається в Угорському національному музеї (Будапешт), музеї Мараморш-Сигота (Румунія) та в гербарії УжНУ (до останнього їх було передано із Закарпатського краєзнавчого музею за актом від 30 липня 1966 р.) [3].

Шандор Магочі-Дітц (1855-1945) народився в Ужгороді, був членом Угорської академії наук, директором ботанічного саду Будапештського університету. Зібраний ним гербарій судинних рослин та лишайників Ужанського комітату зберігається в Угорському національному музеї.

Природно вважати, що гербарні листи Вагнера і Магочі ще за їхнього життя потрапили до колекції І. Лаудона в порядку обміну, який цей викладач ужгородської гімназії здійснював з колегами з різних куточків світу, а особливо з Угорщини.

П. Магочі навіть називає відкритий у 1948 р. в ужгородському замку Закарпатський краєзнавчий музей «першим справжнім музеєм» краю [20, с. 158]. Це не зовсім справедливо по відношенню до попередніх місцевих музеїв. Але така оцінка зрозуміла з огляду на універсальність Закарпатського краєзнавчого музею; на відміну від нього всі попередні музеї були профільні, спеціалізовані, хіба що музей Т. Легоцького наближався до універсального.

На 1950 р. фонди обласного краєзнавчого музею налічували 7 тис. експонатів (для порівняння – сьогодні в Закарпатському краєзнавчому музеї їх понад 100 тис.) [17, с. 372]. Переважну більшість їх було успадковано від музейних установ чехословацької доби, в тому числі з колекції, зібраної Т. Легоцьким. Тому поширені серед загалу уявлення про величезні незворотні втрати музейних експонатів у період між 1938 і 1950 рр. навряд чи відповідають дійсності. Втрати, звичайно, були, але їхній розмір поголобка схильна перебільшувати. Далеко не завжди виправдані нинішні інвективи щодо стану збереженості археологічної колекції Т. Легоцького, наприклад: «Але це – розпорошені рештки, а не системна колекція, зігріта полум'яною душею жерця історії. Історії, котра нас навчає, що історія нічому не навчає...»

[16]. А проте значна частина зібраних Т. Легоцьким артефактів все ж дійшла до наших днів і зберігається в музеях Закарпаття та за його межами.

Таким чином, Закарпатський краєзнавчий музей успадкував від перших музеїв Закарпаття не тільки вироблені ними методологічні принципи добору експонатів, побудови експозиції та ведення культурно-просвітницької роботи, а й значну частину їхнього змістового, матеріального наповнення.

Становлення радянської музейної системи на Закарпатті (у перші роки вона фактично зводилася до одного – Закарпатський краєзнавчий музей) відбувалося вкрай суперечливо – як і всі інші перетворення радянської доби. Процес був максимально заідеологізованим, навіть порівняно з попередніми режимами, котрі також далеко не були безсторонніми. Мали місце некомпетентність, кадровий голод, нігілістичне ставлення до минушини, зацікленість на злобі дня, дуже специфічно трактованій актуальності тематики, елементарна грубість чи, принаймні, нетактовність у поводженні зі старими фахівцями.

Стосовно ставлення до творчої спадщини попередників, яких тоді іменували «дворянсько-буржуазними спеціалістами», то вона дуже активно й широко використовувалася, особливо у фактографічній частині, але при демонстративному замовчуванні їхніх імен, а то і просто в режимі елементарного плагіату.

Позитивною була спроба надати музейній і загалом пам'яткоохоронній справі дійсно масового розмаху, охопити нею максимум населення. До того ж, на відміну від попередніх режимів, тепер музейна справа фінансувалася значно щедріше. Під музей було виділено послідовно одна за одною дві чи не найпрестижніші і просторі будівлі в Ужгороді – спершу колишнього жупанату, а потім замку. Саме в перші роки роботи Закарпатський краєзнавчий музей заклав ті засади музейної діяльності, які реалізуються й понині. Це максимальна увага до автентики, до народного мистецтва і побуту, до трудової повсякденності широких мас, яка уречевилась у предметах щоденного вжитку. Недарма згодом біч-о-біч із Закарпатським краєзнавчим музеєм виріс і один з перших в Україні скансенів.

1. Біланич М. Палеоботанічні зразки в фондовій колекції Закарпатського краєзнавчого музею / М. Біланич // Наукові записки Закарпатського краєзнавчого музею. – Вип. 9-10. – Ужгород, 2010. – С. 116-119.
2. Бучмей О. Відділ природи: історія створення та сучасний стан / О. Бучмей // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. – Вип. 9-10. – Ужгород, 2010. – С. 26.
3. Бучмей О. До історії ботанічних досліджень флори Закарпаття ботаніками Ужгородського держуніверситету / О. Бучмей, В. Комендар // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. – Вип. 2. – 1996. – С. 270.

4. Гошовський В. Були колись літа... / Володимир Гошовський // Тиса. – 1992. – № 1-2. – С. 71.
5. Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО). – Ф. 1555: Крайовий музей Т. Легоцького. – Оп. 1. – Од. зб. 146: Повідомлення Кошицького державного музею про зберігання музейних цінностей в період політичних нестабільностей (15-19 жовтня 1938 р.). – 1 арк.
6. ДАЗО. – Ф. 1555. – Оп. 1. – Од. зб. 148: Розпорядження Ужгородського мера та заступника Ужгородського замку про повернення золотої печатки законному власнику (30 червня 1939 р. - 28 травня 1943 р.). – 4 арк.
7. ДАЗО. – Ф. 1555. – Оп. 1. – Од. зб. 150: Вказівка директора угорського народного музею до музею Легоцького про запровадження нових правил археологічних розкопок (26 вересня - 14 жовтня 1939 р.). – 3 арк.
8. ДАЗО. – Ф. 1555. – Оп. 1. – Од. зб. 152: Запит мера Ужгорода про повернення ужанських та угочанських картин (28 квітня 1939 - 30 січня 1941 р.). – 5 арк.
9. ДАЗО. – Ф. 1555. – Оп. 2. – Од. зб. 47: Протоколи, заяви та інші документи про приєднання Закарпаття до Радянської України (24 листопада 1918 - 3 квітня 1919 р.). – 35 арк.
10. ДАЗО. – Ф. Р-14. – Оп. 1. – Од. зб. 655. – Арк.11.
11. ДАЗО. – Ф. Р-14. – Оп. 1. – Од. зб. 655. – Арк.9.
12. ДАЗО. – Ф. Р-177: Відділ позашкільної освіти НРЗУ. – Оп. 1. – Од. зб. 52. – Арк. 1.
13. ДАЗО. – Ф. Р-1713. – Оп. 1. – Од. зб. 9. – Арк. 15.
14. ДАЗО. – Ф. Р-1713. – Оп. 1. – Од. зб. 26. – Арк. 2.
15. Джахман Р. Олександр Грабар – один із перших працівників Закарпатського краєзнавчого музею / Р. Джахман // Наукові записки Закарпатського краєзнавчого музею. – Вип. 9-10. – Ужгород, 2010. – С. 63-66.
16. Дочинець М. Людина-музей: (Історична спадщина Т. Легоцького) / М. Дочинець // Срібна Земля-Фест. – 2008. – 7-13 лютого. – С. 14.
17. Задорожний В. Курс історії української культури (IX - початок XXI ст.ст.) / В. Задорожний, Ю. Кіндрат. – Ужгород: Гражда, 2009. – С. 382.
18. Карпаторусский голос. – 1934. – 30 октября. – С. 2.
19. Кобаль Й. Відділ археології / Й. Кобаль // Наукові записки Закарпатського краєзнавчого музею. – Вип. 9-10. – Ужгород, 2010. – С. 34-36.
20. Магочі П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь. 1848-1948 / П. Р. Магочі. – Ужгород, 1994. – С. 158.
21. Нариси історії Закарпаття. – Т. 3: 1946-1991. – Ужгород, 2003. – С. 469.
22. Основаня руського національного музею в Ужгороді // Підкарпатська Русь. – 1930. – № 7. – С. 123.
23. Русская земля. – 1931. – 23 січня.
24. Федака П. Закарпатський краєзнавчий музей на відтинку своєї півстолітньої історії / П. Федака // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. – Вип. 2. – Ужгород, 1996. – С. 19.
25. Філіп Л. З історії Закарпатського краєзнавчого музею / Л. Філіп // Наукові записки Закарпатського краєзнавчого музею. – Вип. 9-10. – Ужгород, 2010. – С. 10-25.
26. Шостак В. Повернути утрачені цінності / В. Шостак // Наукові записки Закарпатського краєзнавчого музею. – Вип. 9-10. – Ужгород, 2010. – С. 55-60.

РЕЗЮМЕ

РАЗВИТИЕ МУЗЕЙНОГО ДЕЛА УЖГОРОДА В 1920-1940-х ГОДАХ

Панкулич В. В. (Ужгород)

В статье исследуется развитие музейного дела в Ужгороде с 1920 по 1950 гг. Отслежена история музея общества «Просвита», Земского музея, становления Закарпатского краеведческого музея. Исследуются сохранение и развитие музейных традиций, судьба музейных фондов и кадров.

Ключевые слова: археология, гербарий, экспозиция, музей, Подкарпатская Русь, Ужгород, фонд.

SUMMARY

DEVELOPMENT OF THE MUSEUMS AND MUSEOLOGY IN UZHGOROD IN THE 1920-1940-ies YEARS

V. Pankulych (Uzhhorod)

The article examines development of the museums and museology in Uzhgorod from 1920 to 1950. There is determined history of the association «Prosvita» museum, Regional museum, formation of the Transcarpathian museum of local lore. The author investigated museum traditions conservation and development, destiny of museum collections and staff.

Keywords: archeology, herbarium, expozition, museum, Carpathian Ruthenia, Uzhgorod, fund.